27/12/2020

Εκεί που άνθισε ο γυναικείος μοναχισμός

/ Ιερές Μονές

Η Μονή του Αγίου Στεφάνου Μετεώρων, την οποία παλαιά παράδοση συνδέει με τον γυναικείο μοναχισμό, λειτουργεί από το 1961 ως γυναικείο μοναστήρι με πολυμελή και δραστήρια αδελφότητα, η οποία, παράλληλα με το πλούσιο και υψηλής στάθμης πνευματικό και πολυσχιδές φιλανθρωπικό της έργο, έχει να επιδείξει και αξιοθαύμαστο ανακαινιστικό και οικοδομικό έργο, με απόλυτο σεβασμό πάντοτε προς τους παραδοσιακούς αρχικούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς των κτισμάτων της.

Η Μο-νή του Α-γί-ου Στε-φά-νου βρί-σκε-ται στο νο-τι-ο-α-να-το-λι-κό ά-κρο της συ-στά-δας των με-τε-ω-ρι-κών βρά-χων, α-κρι-βώς πά-νω α-πό την Κα-λαμ-πά-κα, και εί-ναι το μό-νο μο-να-στή-ρι που ε-πι-σκέ-πτε-ται κα-νείς χω-ρίς να α-νε-βεί σκα-λιά, για-τί η προ-σπέ-λα-ση σ’ αυ-τό γί-νε-ται με μι-κρή γέ-φυ-ρα.

Η θέ-α α-πό τον ε-ξώ-στη της μο-νής εί-ναι μα-γευ-τι-κή. Στα πό-δια του βρά-χου α-πλώ-νε-ται η πό-λη της Κα-λαμ-πά-κας, με τον πο-τα-μό Πη-νει-ό πιο πέ-ρα στο

βά-θος.

Η ιστορία των πρώτων χρόνων του μοναστηριού χάνεται στα βάθη των αιώνων και καλύπτεται από παραδόσεις. Οι πρώτες μαρτυρίες ανάγουν την ίδρυσή του στο τέλος του 12ου αι., γύρω στα 1191-1192. Πιθανότατα ο πρώτος όσιος ερημίτης που κατοίκησε σε κάποια σπηλιά του βράχου λεγόταν Ιερεμίας. Εξακριβωμένες όμως μαρτυρίες υπάρχουν από τον 14ο αι. και μετά, στις οποίες ο ‘Αγιος Στέφανος μνημονεύεται ως οργανωμένο κοινόβιο. Έτσι βέβαιοι κτίτορες του μοναστηριού αναφέρονται: πρώτος ο αρχιμανδρίτης όσιος Αντώνιος (πρώτο μισό του 15ου αι.), γιος Σέρβου ηγεμόνα και συγγενής από μητέρα με τη βυζαντινή οικογένεια των Καντακουζηνών, και δεύτερος ο ιερομόναχος όσιος Φιλόθεος από το Ρίζωμα Τρικάλων (μέσα του16ου αι.).

Ο όσιος Φιλόθεος γύρω στα 1545 ξανάκτισε το παλιό μικρό καθολικό της μονής, τον ναό του Αγίου Στεφάνου. Έκτισε επίσης κελιά για τους μοναχούς και άλλα χρήσιμα οικοδομήματα. Στη διαδρομή της ιστορίας του το μοναστήρι δέχθηκε την υψηλή προστασία και τη βοήθεια ευγενών του Βυζαντίου, των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών και του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κων/πολης. Στα 1798 κτίστηκε το σημερινό επιβλητικό καθολικό προς τιμήν του Αγίου Χαραλάμπους, επί ηγουμένου της μονής Αμβροσίου. Όμως δυσμενή γεγονότα των πρώτων 50 χρόνων του 20ουαι. οδήγησαν το μοναστήρι σε οριστική σχεδόν διάλυση. Από το 1961

έγινε γυναικείο και άρχισε έτσι μια νέα λαμπρή περίοδος γι’ αυτό.

Παλιά παράδοση συνδέει το μοναστήρι αυτό με τον γυναικείο μοναχισμό. Αργότερα ερημώθηκε και εγκαταλείφθηκε, ώσπου ξανακατοικήθηκε από μοναχούς. Μεγάλη δραστηριότητα (οικοδομική, πνευματική, κοινωνική κ.α.) ανέπτυξε στα μέσα του 19^{ου} αι. ο Καλαμπακιώτης ηγούμενος του μοναστηριού Κωνστάντιος. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η προσφορά του στην παιδεία τα δύσκολα εκείνα χρόνια. Πριν από 100 περίπου χρόνια το μοναστήρι αριθμούσε πάνω από 30 μοναχούς, αλλά το 1960 σχεδόν ερήμωσε. Το 1961 το μοναστήρι έγινε γυναικείο. Οι πρώτες μοναχές που εγκαταστάθηκαν εδώ κατάφεραν, με τη βοήθεια του Θεού, κάτω από ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες, να οργανώσουν κοινοβιακά το μοναστήρι και να το βελτιώσουν οικοδομικά. Η σημερινή αδελφότητα αριθμοί 28 μοναχές και ηγουμένη (γερόντισσα) είναι η Αγάθη Αντωνίου.

Το παλιό καθολικό, που τιμάται στη μνήμη του Αγίου Στεφάνου, πιθανότατα κτίστηκε κατά τον 14^{ο}-15^{ο} αι. Το 1545 το ξανάκτισε, όπως είπαμε στην αρχή, ο όσιος Φιλόθεος, δεύτερος κτίτορας του μοναστηριού. Ο ναός είναι μικρή, χαμηλή, ξυλόστεγη, μονόκλιτη βασιλική με νάρθηκα.

Ο ναός αγιογραφήθηκε λίγο μετά το 1545 επί ηγουμένου Μητροφάνη. Όσες φθορές δεν έγιναν για πέντε περίπου αιώνες, προκλήθηκαν κατά την περίοδο του τελευταίου πολέμου: όλων των αγίων τα πρόσωπα και κυρίως τα μάτια καταστράφηκαν. Παρά το γεγονός αυτό όμως οι ιερές παραστάσεις δημιουργούν αισθήματα κατανύξεως στους προσκυνητές.

Οι τοιχογραφίες του ναού, καθαρισμένες και συντηρημένες σήμερα, αποτελούν ένα ενδιαφέρον ζωγραφικό σύνολο της μεταβυζαντινής αγιογραφίας. Ξεχωρίζουν στο ιερό η Πλατυτέρα των Ουρανών και η Θεία Μετάληψη. Στον κυρίως ναό ολόσωμοι ‘Αγιοι, ο Ιησούς με τους μαθητές του στο όρος των Ελαιών και η απεικόνιση των 24 οίκων των Χαιρετισμών της Θεοτόκου (Ακάθιστος Ύμνος). Τέλος στον νάρθηκα ξεχωρίζουν οι παραστάσεις των οσίων κτιτόρων Αντωνίου και Φιλοθέου και η Κοίμηση της Θεοτόκου. Η μεταγενέστερη ανακαίνιση της τοιχογραφίας αυτής έγινε από τον Καλαμπακιώτη αγιογράφο ιερέα Νικόλαο.

Το νέο καθολικό του μοναστηριού κτίστηκε το 1798 (είναι το νεότερο των Μετεώρων) επί ηγουμένου Αμβροσίου. Τιμάται στη μνήμη του Αγίου Χαραλάμπους, του οποίου η τιμία κάρα φυλάγεται εκεί ως ιερό θησαύρισμα. Είναι ναός του γνωστού αγιορείτικου αρχιτεκτονικού τύπου, δηλ. σταυροειδής τετρακιόνιος εγγεγραμμένος, με δύο κόγχες των ψαλτών δεξιά και αριστερά. Προηγείται ευρύχωρος εσωνάρθηκας με 4 κίονες στο κέντρο, που στηρίζουν τη στέγη του. Χαρακτηριστικοί και εντυπωσιακοί είναι οι ψηλόλιγνοι τρούλοι , ο μεγάλος και

κεντρικός του κυρίως ναού και οι δύο μικρότεροι του ιερού. Στη βόρεια εξωτερική πλευρά του ναού έχει προστεθεί στοά εξωνάρθηκας με πέτρινα τόξα. Κατά την περίοδο της Κατοχής προκλήθηκαν ζημιές στο κτίριο του ναού. Στη γενική επισκευή του 1972 ο ναός καλύφθηκε εσωτερικά με νέα επιχρίσματα (σοβάδες).

Το καθολικό αγιογραφείται στις μέρες μας από τον καταξιωμένο αγιογράφο κ. Βλάσιο Τσοτσώνη, που ακολουθεί δημιουργικά τα πρότυπα των άλλων μετεωρίτικων καθολικών και την παράδοση της Κρητικής Σχολής αγιογραφίας. Στον κυρίως ναό ξεχωρίζουν ο Παντοκράτορας και οι 4 Ευαγγελιστές. Όπως βλέπετε τώρα, αγιογραφεί μαζί με τον βοηθό του τον νάρθηκα. Οι τοιχογραφίες αυτές είναι πρωτότυπες, δηλ. δεν υπάρχουν πουθενά αλλού. Μετά τον νάρθηκα θα αγιογραφηθεί το ιερό, οπότε θα ολοκληρωθεί η αγιογράφηση του νέου καθολικού.

Υπάρχει η παλιά τράπεζα, που έχει μετατραπεί σε μουσείο (σκευοφυλάκιο), η εστία ή μαγειρείο, ο ξενώνας και άλλα κτίρια με δωμάτια για πολλές χρήσεις (βιβλιοθήκη-αρχονταρίκι, εργαστήριο αγιογραφίας, καλλιγραφίας και διακοσμητικής χειρογράφων, ραπτικής, χρυσοκεντητικής, παρασκευής θυμιάματος, κεριού και διαφόρων εργοχείρων). Όλα τα κτίρια είναι ανακαινισμένα.

Στη Μονή φυλάγονται σήμερα 154 χειρόγραφα, που εντάσσονται στο διάστημα από τον 11^{ο}μέχρι τον 19^{ο} αι. Πολλά απ’ αυτά κοσμούνται με ωραίες και καλλιτεχνικές

μικρογραφίες, ποικίλα επίτιτλα και πολύχρωμα διακοσμητικά πρωτογράμματα. Γνωστοί καλλιγράφοι διακοσμητές χειρογράφων των μέσων του 17ο αι. ήταν ο Γιαννιώτης ιερομόναχος ‘Ανθιμος και ο ιερομόναχος Ησαΐας. Η καταγραφή των χειρογράφων έγινε από τον καθηγητή του Ιονίου Πανεπιστημίου κ. Δημήτριο Σοφιανό. Έχουμε λειτουργικά βιβλία, πατερικά κείμενα, υμνογραφικά, αγιολογικά, ερμηνευτικά, κ.α. Επίσης χειρόγραφα με νομικό και μουσικό περιεχόμενο, αλλά και χειρόγραφα γενικότερου περιεχομένου. Ανάμεσα στα χειρόγραφα που εκτίθενται στο μουσείο (σκευοφυλάκιο) αξιοπρόσεκτα είναι για την παλαιογραφική τους αξία 4 περγαμηνά λυτά φύλλα του 16ου-17ου αι., που περιέχουν αποσπάσματα από το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο σε μεγαλογράμματη γραφή.

Πλούσια είναι και η συλλογή σπανίων παλιών βιβλίων (παλαιτύπων). Η καταγραφή τους πραγματοποιήθηκε από τις αδελφές της μονής. Καταμετρήθηκαν συνολικά 852 παλαίτυπα. Οι κατηγορίες στις οποίες κατανεμήθηκαν ήταν σε γενικές γραμμές: θεολογία, φιλολογία, λογοτεχνία, ιστορία, φιλοσοφία, νομική κ.α. Μετά την καταγραφή ακολούθησε η συντήρηση των παλαιτύπων. Στις προθήκες του μουσείου βρίσκονται τρία από τα σπουδαιότερα και αρχαιότερα βιβλία. Πρόκειται για τα έργα του Αριστοτέλη, τυπωμένα το 1498 και τα Λεξικά του Σουΐδα (Σούδα) και του Βαρίνου Φαβορίνου, από το 1499.

Στο μουσείο του μοναστηριού εκτίθενται ακόμη έργα μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας. Αυτά είναι :

- Φορητές μεταβυζαντινές εικόνες. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν ο Χριστός ο Ζωοδότης (17^{ου}αι.), η Παναγία η Ελεούσα (17^{ου} αι.) και η Αποκαθήλωση, έργο του μεγάλου Κρητικού αγιογράφου Εμμανουήλ Τζάνε, του 1670.
- Χρυσοκέντητα Άμφια και άλλα υφαντά. Εντυπωσιακός είναι και ο χρυσοκέντητος επιτάφιος του 1857 με πολυπρόσωπη κεντρική σύνθεση και άλλες συμπληρωματικές παραστάσεις στο πλαίσιο.
- Έργα αργυροχοΐας, όπως λειτουργικά σκεύη (άγια ποτήρια, αρτοφόρια, λόγχες, λαβίδες, θυμιατήρια κ.α), πόρπες από φίλντισι και λειψανοθήκες.
- Ξυλόγλυπτοι και αργυρόδετοι σταυροί. Συμβολίζουν το πάθος, τη θυσία, την ταπείνωση και την υπομονή. Ανάμεσά τους αρκετοί περίτεχνοι σταυροί επιστήθιοι, ευλογίας, αγιασμού και λιτανείας.
- Τέλος, ο επισκοπικός Θρόνος και το βημόθυρο του τέμπλου του Ι. Ναού Αγίου Στεφάνου , με την παράσταση του Ευαγγελισμού στο επάνω μέρος, όπως συνηθίζεται.

Στο μοναστήρι υπάρχουν εξαίρετα έργα ξυλογλυπτικής. Από αυτά εντυπωσιάζουν :

- Το τέμπλο του νέου καθολικού του Αγίου Χαραλάμπους, που κατασκευάστηκε το 1814, με περίτεχνη διακόσμηση από φυτά, ζώα και ανθρώπους. Είναι από τα πιο ωραία τέμπλα που σώζονται στην Ελλάδα.
- Το κιβώριο (κουβούκλιο) που καλύπτει την Αγία Τράπεζα, πάνω στην οποία βρίσκεται η τιμία κάρα του αγίου Χαραλάμπους.
- Ο δεσποτικός θρόνος, τα 4 προσκυνητάρια και τα 2 αναλόγια των ψαλτών στον κυρίως ναό είναι διακοσμημένα με ελεφαντόδοντο και μάρμαρο.
- Τα 2 προσκυνητάρια του νάρθηκα είναι καλαίσθητα και περίτεχνα. Κατασκευάστηκαν το 1836.
- Τέλος, το επιχρυσωμένο τέμπλο του Ι. Ναού του Αγίου Στεφάνου, με καλλιτεχνικές παραστάσεις φυτών και ζώων, που καταλήγει στο πάνω μέρος σε σταυρό. Το κοσμούν φορητές εικόνες ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζει αυτή του πρωτομάρτυρα και αρχιδιακόνου Στεφάνου.

Την ύπαρξη του μοναστηριού απείλησαν κυρίως τα δυσάρεστα εθνικά συμβάντα του πρώτου μισού του $20^{ου}$ αι.: επανειλημμένες απαλλοτριώσεις της μοναστηριακής περιουσίας για την αποκατάσταση των προσφύγων, οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, η μαύρη περίοδος της Κατοχής και ο Εμφύλιος. Όλα αυτά έφεραν το μοναστήρι στα πρόθυρα της διάλυσης, σε αρπαγή κειμηλίων και σε φθορά των κτιρίων του.

Η προσφορά του μοναστηριού στην τοπική κοινωνία σε θέματα παιδείας είναι πολύ σημαντική. Ο Καλαμπακιώτης ηγούμενος Κωνστάντιος με έξοδά του έκτισε (1850) την «Κωνστάντιο Σχολή» στην Καλαμπάκα και πρόσφερε μεγάλα χρηματικά ποσά για την ανέγερση σχολείου στα Τρίκαλα. Στο μοναστήρι αυτό κατέφυγε ο διάσημος ιεράρχης και ελληνοδιδάσκαλος Δωροθέος Σχολάριος (1812-1888) από τον Αμάραντο Καλαμπάκας, για να μορφωθεί. Αλλά και πρόσφατα, στη δεκαετία του 1970, λειτούργησε εδώ με επιτυχία Ορφανοτροφείο- Δημοτικό Σχολείο Θηλέων με δασκάλες μοναχές του μοναστηριού.